

2024 v Starej Lesnej môžu byť pokračovaním tejto dlhodobej plodnej spolupráce slovenských a českých sociológov, kde možno práve osobné stretnutia a diskusie ukážu rozdiel medzi živým dialógom a možnosťami „umelej inteligencie“, ktorá sa v nejakej podobe stáva stále viac súčasťou aj sociologickej práce.

Silvia Capíková

Univerzita Komenského v Bratislave

Miroslav Tížik

Univerzita Komenského v Bratislave,

Sociologický ústav SAV, v. v. i.

16. mezinárodní konference etnologů a folkloristů v Brně: SIEF – Žít v nejistotě (*Living Uncertainty*)

Brno, 7.–10. 6. 2023

Ve dnech 7. až 10. června se v Brně konala velká mezinárodní konference s více než třicetiletou tradicí, a sice kongres společnosti Sociétés Internationale d'Ethnologie (SIEF). Téma nejistoty bylo vysoce aktuální. Jeho výběr byl samozřejmě ovlivněný zkušenostmi s pandemií covid-19, jeho přetrvávající význam potvrdila i válka na Ukrajině.

SIEF je největší mezinárodní společností sdružující etnology, folkloristy a vědce z příbuzných oborů – historie, archivnictví, sociální antropologie, ale třeba i kvalitativní sociologie. Hranice mezi těmito obory není vždy jasná, využívané metody výzkumu jsou totiž podobné, či dokonce totožné. Stejně tomu může být i s předmětem studia. Členění tak mnohdy vzniká spíše arbitrárně, podle tradice a užívaného názvosloví v konkrétních zemích i vědeckých institucích. V našem prostředí vedla cesta od národopisu, přes etnografii a etnologii až ke kulturní a sociální antropologii. Rozdíl mezi kvalitativním výzkumem sociologickým a sociálně antropologickým může být velmi malý, či dokonce žádný. Českou republiku zastupovalo na konfe-

renci mnoho odborníků, nejvíce z Etnologického ústavu Akademie věd ČR a dalších etnologických pracovišť, ale nechyběli ani vědci ze Sociologického ústavu Akademie věd ČR.

Jednalo se o doposud největší odbornou etnologickou akci na českém území. Je potěšující vidět, že česká akademická obec a univerzitní infrastruktura dosáhly toho, že můžeme podobné konference hostit. Po dlouhé izolaci během vlády Komunistické strany Československa bylo od sametové revoluce k návratu do mezinárodních vědeckých struktur potřeba zhruba čtvrt století. Dnes jsou česká vědecká pracoviště opět atraktivními partnery pro mnoho zahraničních kolegů. A tedy i pro realizaci konferencí podobného formátu. Mezinárodní organizace totiž potřebuje kvalitní lokální pořadatele, kteří naplánují, zařídí a zrealizují většinu věcí v daném místě. V tomto případě to byl Etnologický ústav Akademie věd ČR v Praze a Brně, dále Ústav evropské etnologie Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně a Národní ústav lidové kultury ve Strážnici.

Do čtyř, reálně spíš tří, konferenčních dnů se vměstnalo zhruba 130 panelů či jiných akcí, na které do Brna přijela téměř tisícovka delegátů z různých zemí světa.

První společnou akcí, do značné míry společenskou, byla úvodní uvítací ceremonie v kongresovém hotelu OREA. Ironií osudu je, že boufka a silný déšť předcházejícího dne způsobily, že se velký sál plánovaný pro tuto akci stal nepoužitelným. Organizátorům se však podařilo nejistou akci zachránit a nakonec se většina nic netušících účastníků mohla s jistotou sejít v náhradních prostorech jen pár stovek metrů od původního místa. Uvítací proslovy byly vhodně proloženy krátkými hudebními skladbami od předních českých skladatelů, živě hranými na housle a klavír. Opětovné ladění klavíru v náhradních prostorách bylo další perličkou, s kterou se organizátoři museli vypořádat, aby potvrdili, že žít v nejistotě se dá. Jen to vyžaduje víc náma-

hy, mají-li být dosaženy původně stanovené cíle.

Kapacita sálu byla naplněna, netroufám si přesně odhadnout počet účastníků, ale mohlo jich být kolem pěti set a rozhodně víc, než jsem očekávala. Většina se zřejmě těšila na osobní společenské setkání s kolegy po dlouhé době přerušené pandemií covid-19, kdy minulý kongres SIEFu musel proběhnout plně online. Dalším popudem k osobní účasti hned první večer byla vedle vinné recepce i přednáška významné britské antropoložky Marilyn Strathern, emeritní profesorky antropologie z Univerzity v Cambridge. Téma konference – žít v nejistotě – vztáhla k antropologickému výzkumu a poukázala na skutečnost, že kladení otázek a získávání odpovědí není jednoduché, protože se do tohoto postupu vždy promítají vztahy mezi aktéry. Navíc je to forma, která je vlastní evropské společnosti, ale nemusí to tak být ve společnostech jiných. Poznání je mnohdy více o vztazích než získání odpovědí. Poznání poskytuje jistotu, ale nejistota pohání vědce ke zkoumání. Nelze tedy jasně říci, co je lepší, existuje i „ctnostná“ či dobrá nejistota. Závěrečná diskuse se i po této přednášce stočila k tématu, které během konference na mnohých fórech opakovaně zaznívalo, protože aktuálně nejistotu mnohých vzbuzuje. Je jím umělá inteligence a její dopad nejen na vědu, ale i na naše životy obecně. Přestože se profesorka Strathern přiznala, že umělé inteligenci nerozumí, její odpověď byla moudrá. Poukázala na skutečnost, že zásadní otázkou na tomto poli není, jak moc se podaří přiblížit umělou inteligenci té lidské, ale jak lidšší budeme a zůstaneme my lidé. Tedy co udělá umělá inteligence s lidmi, kulturami a společnostmi.

V průběhu následujících konferenčních dní se nejvíc z nás společně setkal na dvou plenárních akcích, konaných v univerzitním kině Scala. Ano, Masarykova univerzita má k dispozici kino (z roku 1929), které od roku 2013 společně se spo-

lečností Aeropolis provozuje. Vedle filmových projekcí je tento poměrně velký prostor v centru Brna využíván jako reprezentační, přednáškový a konferenční sál pro akademické účely. Pojme téměř pět set pohodlně sedících účastníků. Ve třicátých letech 20. století se jich do hlediště vešlo dvakrát tolik.

Čtvrteční plenární přednáška sestávala ze dvou vystoupení. Vlídne ji uvedl Dani Schire z Hebrejské univerzity v Jeruzalémě, když poukázal na skutečnost, že nejistota lidstvo provází a je také hlavním tematickým námětem většiny dílů oblíbených animovaných příběhů o Krtečkovi od Zdeňka Milera. Hrdina se zde potkává s různými „nejistotami“ – novým autem, vajíčkem, nemocí, strachem, uvězněním kamaráda ježka. Konkrétní příklady o nejistotách ve výzkumu a vědě následně přednesl polský antropolog Michal Buchowski z Univerzity Adama Mickiewitze v Poznani na příkladu zkoumání migrací, nerovností a sociálních vztahů ve výzkumech o pohybu osob na polsko-běloruských hranicích a migračních cestách mezi Irákem a Evropou. Nejen migranti ovšem zakouší nejistotu, v průběhu pandemie covid-19 ji zakusila většina z nás. O této nejistotě hovořila americká antropoložka Andrea Kit-ta. Zdůraznila, že ve výzkumu je klíčová reflexivita, ale i aktivita, což se projevilo v období pandemie. Jako vědci bychom neměli stát stranou, ale poskytovat nestranné informace. Lidé mají tendenci uchylovat se k jednoduchým řešením, úkolem nás vědců je ukazovat jim různá řešení a možné cesty, kontextualizovat. Oba mluvčí se v diskusi shodli i na tom, že nelze být neangažovaný, jsme součástí dění.

Zajímavých příspěvků i diskusí na rozličná témata zaznělo v průběhu konference mnoho. Panely byly řazeny pod základní tematické okruhy. Jejich výčet zde snad alespoň rámcově naznačí širokou škálu studovaných oblastí, vedoucí od materiálního světa až k nemateriálnímu a zahrnující jak lidské, tak i nelidské aktéry. Šestnáct

základních oblastí odpovídá sekcím SIEFu: Archivy, muzea a materiální kultura; Těla, afekty, smysly a emoce; Digitální životy; Životní prostředí; Jídlo; Zdraví a medicína; Dědictví; Historické přístupy; Intersekcionalita/průniky; Produkce znalostí; Mobilita; Narativy; Performativita a rituál; Politika a moc; Náboženství; Urbánní studia.

Zmíním jen jednu z dílčích, paralelně běžících akcí, tematicky obecnější a patřící k těm povedeným. Jednalo se o kulatý stůl Nejistá Evropa, náprava eurocentrismu moderovaný Alexandrou Schwell a Marií Sandberg. Forma kulatého stolu je svižnější v porovnání s klasickými sekcemi s příspěvků následovanými diskusí, na druhou stranu nelze jít tolik do hloubky a musí být společné téma. Smyslem setkání bylo poukázat na nutnost revidovat koncept Evropy tak, aby zahrnovala i okrajové části. Většina příspěvkatelů se zaměřila právě na studium okrajů, což paradoxně v diskusi vedlo k poukazu na to, že bychom neměli opomíjet centrum. Evropa se ukázala být stabilním konstruktem. Když v závěru zazněl od jednoho ze sledujících názor, že bychom mohli daný koncept dekonstruovat a zrušit, nesetkal se s velkou podporou. Jakkoliv tedy může být koncept Evropy nejistý a křehký a může být prospěšné se k němu kriticky vztahovat, je to i v nejistých časech stále koncept živý a pevný.

V dalších dnech nás ještě čekalo několik velkých společných akcí. V pátek to byla druhá panelová diskuse. Na ní se čtyři badatelé – Tatiana Bužeková, Eerika Koskinen-Koivisto, Kyrre Kverndokk a Timothy Tangherlini svěřili se svými zkušenostmi s metodologickou nejistotou ve výzkumu. Společně se shodli, že pro jejich překonání není nezbytné vytvářet metody nové. Lze užívat ty zažité, nicméně profitovat můžeme i z jejich kombinace a interdisciplinarity. Pro ni je ovšem nezbytné vytvořit společnou řeč. V závěru přešla diskuse k etickým otázkám výzkumu a k významu prezentace výsledků pro širší než jen vědeckou obec.

Páteční večer byl zakončený skleničkou vína, ale ještě předtím se mnozí z nás sešli na výročním generálním shromáždění SIEFu, kde jsme byli informováni o činnosti organizace v posledním roce. Hned v úvodu připomněla prezidentka Marie Sandberg solidaritu organizace s ukrajinskými kolegy, podpora jim byla vyjádřena hned 26. února 2022, kdy Rusko Ukrajinu vojensky napadlo. Během setkání přítomní členové SIEFu i ti, kteří byli připojeni online, schválili nové představenstvo organizace. Hned po kratičké přestávce následovaly dvě přednášky mladých vědců oceněných organizací za nejlepší články. Výhru letos získali Nikola Balaš z Prahy a Camilo Leon-Quijano z Marseille.

Sobota byla posledním konferenčním dnem. Lze vznést námitku, že takové načasování není příliš příznivé pro sladování práce a rodiny. Faktem ovšem je, že je pro podobné konference celkem běžné. Manželé, partneři, děti i další členové rodiny tedy nemusí být víkendovou absencí nás vědců doma překvapeni, jen se musí přizpůsobit. Byl to opět den nabitý příspěvků, byť paralelních sekcí bylo o poznání méně. Zájem konferujících byl stále velký, v některých učebnách tak nestačily židle a obšázaná byla i místa na okenním parapetu či na zemi. Odpoledne se konala druhá společná přednáška, pronesená Andreou Pető ze Středoevropské univerzity ve Vídni a Demokratického institutu v Budapešti. Následoval diskusní panel věnovaný tématu prekarity a závěrečná ceremonie. Večer se pak ještě pro zájemce konala poslední společenská akce v podobě večere v centru Brna na Zeleném trhu.

Jak tato, tak i konference Evropské sociologické asociace (ESA) pořádaná Sociologickým ústavem AV ČR v Praze v roce 2015 prokázaly, že jsme se stali kvalitní součástí mezinárodní vědecké komunity. Na výsledky můžeme být jistě pyšní. Mohu-li obě akce srovnat, musím uznat, že zahajovací ceremonie v pražském Kongresovém centru byla rozhodně velkolepější

než v Brně. Větší bylo v Praze na konferenci ESA vlastně vše, počet účastníků byl více než trojnásobný oproti letošnímu setkání SIEF. Čím větší akce, tím víc vědců se o nás dozví a tím je samozřejmě i náročnější najít pro danou akci prostory a vše zorganizovat. V Praze (ESA) se to neobešlo bez najmutí profesionální agentury, která běh celé akce organizačně zajišťovala. V Brně (SIEF) se to podařilo do značné míry svépomocí, s přispěním pracovníků MU a studentů etnologie a příbuzných oborů, kterých bylo na místě téměř sto a kteří ochotně pomáhali všem, kdo jejich pomoc potřebovali. I to lze považovat za úspěch. Je skvělé, když se akce vydaří. Ve srovnání obou konferencí bych ještě ráda vyzdvihla pestrost formátů i doprovodných akcí, která byla na SIEF větší. Po celou dobu například běžely v jedné z učeben filmové projekce, což významně oživovalo běžné panely. A nešlo jen o dobrý výběr uváděných dokumentů, na místě byli vždy přítomni i jejich tvůrci a projekce byla doprovázena bohatou diskusí. Vizuální etnologie a antropologie je nenahraditelnou součástí oboru, video má k dispozici prostředky, které nelze v textu vyjádřit. Podobně byly zpestřením workshopy a ukázky práce s různými materiály – například zpracování vláken kopřiv či tvorba hliněných nepálených cihel. V průběhu konference byly pro zájemce rovněž pořádány komentované tematické procházky Brnem. A komu to nestačilo, mohl navštívit brněnská muzea (Moravské, Romské a Technické), která poskytl účastníkům konference vstup zdarma.

Výběr místa byl do značné míry veden praktickými otázkami. Filosofická fakulta Masarykovy univerzity byla schopná poskytnout výborné materiální a technické zázemí, v nezbytném případě i pro online či hybridní variantu. Volbu Brna ale považuji za šťastnou z mnoha dalších důvodů. Menší město skýtá víc soukromí a příjemnější atmosféru, byť chápu, že toto může každý hodnotit jinak. Nepopíratelná je však skutečnost, že Brno má rozhodně blíže k lidovým tradicím než Praha. Nebyly to jen jejich ukázky, které zpestřovaly konferenční program. Poslední den jsem hned ráno na ulici slyšela příjemnou hudbu flašinetu zvoucí do pasáže na bleší trh. Navozovalo to nostalgickou atmosféru minulých dob. Přimělo mě to zastavit se a zjistit víc. Flašinetářem byl Francouz, který se se svojí českou manželkou usadil na Moravě, pořídili si německý flašinet a hrají na něm irské písně. Vůbec by mě nenapadlo, že melodie nejsou místní. Typický zvuk flašinetu ve mně evokoval pocit důvěry a známosti. A co měl pán na sobě za kroj? Patrně taky nebyl místní, což by všichni moravští etnologové hravě poznali. Lidové tradice se dnes proměňují rychleji než dříve, ale je dobře, že přetrvávají. A je výborné, že existují odborníci, kteří je znají a studují.

Etnologové, folkloristé i odborníci z dalších blízkých oborů se již teď mohou těšit na další kongres SIEFu, který se bude se konat v roce 2025 v Bukurešti.

Olga Nešporová

*Etnologický ústav AV ČR, v. v. i.,
Výzkumný ústav práce a sociálních věcí, v. v. i.*